

Lunds Universitet
Centrum för genusvetenskap

GNV300
VT07
Handledare: Marta Cuesta

Feministisk teori och religiös praktik

Diametrala världsbilder?

Lina Persson
811222-4020

Abstract

Denna uppsats är en intervjustudie med religiöst praktiserande kristna och muslimska kvinnor där jag har ämnat undersöka relationen mellan en feministisk ansats och religiös övertygelse. Syftet med uppsatsen är att utreda om en feministisk strävan kan vara förenligt med en religiös praktik och i vilken utsträckning dessa olika förhållningssätt också har gemensamma nämnare. Jag diskuterar vidare om och hur en hegemonisk, feministisk vetenskapssyn har kommit att exkludera andra typer av kamp för kvinnors rättigheter och emancipation.

Jag menar att denna uppsats framförallt är intressant i samhällen där olika grupper påverkar och samspelar med varandra i vardagen så väl som i politiska diskussioner. För en ökad förståelse av varandras utgångspunkter och övertygelser måste vi också kunna diskutera och respektera varandra övertygelser, trots att vi inte alltid delar dessa uppfattningar. För en feministisk teori ser jag det som högst relevant att förmedla andra bilder av kvinnor än de stereotypa representationer som annars kan vara resultatet av alltför stort fokus på en ensidig målgrupp.

Nyckelord: feminism, religion, kristendom, islam, emancipation, patriarkat

This essay is based on interviews with Christian and Muslim women with the intent to examine the relation between a feminist view and religious beliefs. The purpose is to analyse if the feminist aim is consistent with religion in practice and to which extent these conducts have mutual understandings. Further I discuss how the hegemonic, feminist academic view has grown to exclude other types of struggles for female rights and emancipation.

This essay is of furthestmost interest in societies where different groups influence on and interact in everyday life as well as in political discussions. For an increased understanding of each other's positions and beliefs, though these are not always mutual, there must be a time and a place for open discussions. When turning to feminist theory I see the relevance to convey other pictures than the stereotype representations that often is the result of biases.

Key words: feminism, religion, Christianity, Islam, emancipation, patriarchy

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	4
1.1 Problemformulering och frågeställning	5
1.2 Avgränsning	6
1.3 Egen positionering	7
1.4 Disposition	7
2. Metod	9
2.1 Val av metod	9
2.2 Urval.....	10
2.3 Metod för datainsamling och genomförande	10
2.4 Bearbetning och analys	11
2.5 Etik	11
2.5.1 Etiken i att vara troende intervjuare	12
2.6 Resultatredovisningen	12
3. Resultatredovisning.....	13
3.1 Respondenter.....	13
3.2 Intervjusammanställning	14
3.2.1 Synen på den egna religionen	14
3.2.2 Maktrelationer i religion och samhälle	14
3.2.3 Makt i äktenskapet och i familjen	15
3.2.4 Åsikter om den feministiska ansatsen	15
3.2.5 Religionen som bas för jämställdhet och emancipation.....	16
4. Teori	17
4.1 Patriarkatsteori	17
4.2 Feminism och religion.....	19
4.3 Intersektionalitet.....	22
4.4 Vidare läsning	24
5. Analys.....	26
5.1 Intervju med Fadilah	26
5.2 Intervju med Hana.....	29
5.3 Intervju med Lamyaa	31
5.4 Intervju med Isabell.....	33
5.5 Intervju med Amelie.....	35
5.6 Sammanfattning	38
6. Avslutning	41
Källförteckning.....	43
Primärkällor.....	43
Sekundärkällor	43
Vidare läsning.....	44

Bilaga – Intervjufrågor

I. Inledning

Då jag påbörjade arbetet med att formulera en synopsis för min uppsats var det med en önskan om att på något sätt förena religion och teologi med feministisk teori. Detta kan kanske förefalla märkligt då både religion och feminism var för sig är gigantiska fält med stor vetenskaplig produktion. Dessutom kan ämnena i mångt och mycket uppfattas som varandras motsatser. Jag vill dock mena att det också existerar en gemensam arena och det var denna som jag hade för avsikt att upptäcka och avhandla.

Den första bok jag läste om islam innehöll ett kapitel som behandlade kvinnans ställning i religionen, familjen och samhället. Detta, har jag senare kommit att inse, är mer regel än undantag i stora delar av den religiösa litteraturen och då inte bara inom islam. Kvinnans roll och mening är i flera religiösa och teologiska sammanhang hett omdebatterad och dessa frågor blir allt mer centrala även utanför den direkt religiösa kontexten. Det är här jag menar att feminism och religion har en av sina mest basala gemensamma nämnare, att forskningsobjektet de facto kan vara ett och samma i de båda fälten. Tyvärr är detta, enligt mig, något få feministiska teoretiker tagit hänsyn till. Kvinnor som religiösa utövare har inte i någon större utsträckning fått plats inom den feministiska vetenskapens ramar, åtminstone inte inom den akademiska feminismen som redan tidigare blivit anklagad för att vara homogen och centrerad kring en intellektuell, vit medelklass.

Att religiöst praktiserande individer hamnat utanför den feministiska vetenskapen eller möjligtvis fått utgöra stereotypa exempel i diskursen om ”dom andra” är intressant. Inte minst eftersom antalet bekännare av den judiska, kristna och muslimska läran i dag uppskattas till drygt tre och en halv miljard människor. Med dessa siffror tagna i beaktande menar jag med andra ord att det är av högsta relevans att diskutera feminism i relation till religiösa uppfattningar på samma sätt som feministiska teoretiker i allt större utsträckning arbetar med begrepp som klass, etnicitet och sexualitet.

Dock är förhållandet mellan dessa två fält långt ifrån oproblematiskt. En grundläggande motsättning mellan feminism och religiösa uppfattningar har varit, och är fortfarande, den patriarkala strukturen, uppfattningen att religionen är mansdominerad och att detta förhindrar kvinnor från att ta plats och agera som jämlika individer. Män har ofta uppfattats vara de som styr och bestämmer medan

kvinnor underordnats. På så sätt uppfattas religionen som en patriarkal samhällsinstitution till för att kontrollera och diskriminera kvinnor, barn och samhällets ordning. Denna syn kommer dock framförallt till uttryck bland personer som inte själva är religiöst praktiserande medan religiösa utövare ofta tolkar religionens förhållningsregler, normer och samhällsordningar utifrån helt andra perspektiv.

På grund av detta kom mitt fokus för denna uppsats slutligen att handla om att utröna hur religiöst praktiserande kvinnor uppfattar feminism och religion i relation till varandra. Är det möjligt att vara religiös och feminist? Är religionen med nödvändighet en patriarkal ordning där manlig maktdominans står i vägen för kvinnors frigörelse? Finns det utrymme för emancipation inom den religiösa praktiken?

Dessa är några av de frågor jag vidare kommer att brottas med för att försöka visa på hur feminismen har allt att vinna på att ytterligare bredda sina perspektiv till att inkludera de kvinnor som inte alltid befinner sig mitt i blickfånget då vi talar om feminism, jämställdhet och emancipation.

1.1 Problemformulering och frågeställning

Att den västerländska feminismen är starkt sekulariserad är varken ett nytt fenomen eller något som i större utsträckning ifrågasatts inom den feministiska teoribildningen. Snarare har sekulariseringen nästan varit en självklarhet då religionen och dess institutioner som sagt ofta setts som hämmande, patriarkala ordningar som varit centrala verktyg för att hålla kvar kvinnan i, av tradition givna, positioner. I det västerländska samhället har olika religiösa uppfattningar och praktiker blivit märkta som omoderna och förlegade och avskiljs allt mer från vetenskap och forskning. Religionen måste moderniseras och omstruktureras för att kunna få plats i dagens samhälle.

Det är denna utgångspunkt jag tar för min uppsats där jag vill analysera hur religiös praktik och feminism kan integreras och vilka konflikter som kan uppstå då feminismen som ett modernt projekt möter religiösa traditioner och livsmönster. Dessa frågor blir både intressanta och högaktuella eftersom den feministiska forskningen i allt större utsträckning måste analysera och värdera andra komponenter än de på förhand självklara för att inte stagnera i redan förutgivna tolkningsmönster

och för att finna nya utmaningar i förståelsen av hur genusrelationer byggs upp och reproduceras.

Jag är både intresserad av hur religiöst orienterade kvinnor ser på sin religion och av hur de ser på feminism. Mina övergripande frågeställningar blir därför:

- Hur tolkar dessa kvinnor feminism?
- Hur ser dessa kvinnor på sitt eget eventuella deltagande i feministisk verksamhet?
- Upplever religiöst orienterade kvinnor sin religion som patriarkal på något sätt? I vad grundas denna föreställning och hur tar det sig uttryck?

1.2 Avgränsning

För denna uppsats har jag valt att intervjua kvinnor som definierar sig själva som religiöst praktiserande. Med detta avser jag personer som bekänner en viss religiös tillhörighet, som i mindre eller större utsträckning deltar i religiösa ritualer och som uppfattar religionen som en central och aktiv del i deras liv. För att undvika begreppsförvirringen kring vem som är kvinna och inte har jag även i detta fall utgått från en självdefinition. De individer som ställt upp på mina intervjuer refererar också till sig själv som kvinnor, oavsett om denna definition utgår från en biologisk eller social bas.

Jag har enbart valt att intervjua kvinnor med kristen och muslimsk tillhörighet då dessa religioner är två av de tre främsta religiösa tillhörigheterna i Sverige idag. Att jag valt bort judiska kvinnor beror på de svårigheter jag haft att komma i kontakt med praktiserande judinnor. Jag menar dock att de frågor jag ställer i min uppsats egentligen skulle vara möjliga att ställa i vilken samhällskontext som helst där det existerar ett samspel mellan religion och en sekulariserad vetenskapssyn.

Jag har för min undersökning valt att avgränsa mig till totalt fem intervjuer eftersom jag menar att materialet på så sätt blir mer lätthanterligt och dessutom ger utrymme för diskussion. Att ha ett så snävt urval kan anses ovetenskapligt men min målsättning är inte att påvisa någon form av allmängiltig sanning, snarare är min mening att diskutera just dessa personers upplevelser av vissa fenomen.

I.3 Egen positionering

Redan då forskaren väljer sitt ämne och börjar formulera frågor för sitt arbete blir också diskussionen om den egna positionen central. Vilken relevans har just dessa frågor? Vad är det jag vill få sagt och varför anser jag att det är viktigt?

För mig är relationen mellan feminism och religion ett konfliktfyllt sammanförande av vetenskapligt intresse och personlig övertygelse. Å ena sidan har jag en religiös övertygelse där den objektiva sanningen är självklar, den existerar på ett högre plan än det mänskliga medvetandet och är därmed också något jag själv inte ifrågasätter. När det å andra sidan gäller det vetenskapliga intresset är förhållandet det omvända. Jag vill gärna luta mig åt den kritiska teorin och mena att det är en omöjlighet att skilja värderingar och fakta åt. "We can and do understand the world through shared norms or conventions of the sort emphasised by interpretive theorists" [...] (Marsh & Stoker, 2002, s. 182). Vår kunskap bygger på det vetande och de erfarenheter vi tidigare gjort och är helt avhängig de värderingar och normer vi lärt oss under hela vårt liv. Som Haraway (1988) beskriver det är kunskap situerad och används framförallt i syftet att utöva makt. Denna makt utövar jag som forskare men så gör också de teoretiker jag använt. Kunskapen reproduceras utifrån våra förutbestämda mål.

Vad innebär det då för min forskning? Min religiösa övertygelse har inspirerat mig till uppsatsämnet till lika stor del som mitt vetenskapliga intresse. Däremot har jag försökt att hålla ett öppet sinne till de tankar och idéer jag nedtecknat i uppsatsen. Målet har inte varit att skapa ett dokument över mina egna åsikter utan att se hur de olika teoribildningarna förhåller sig till andra människors upplevelser. Därmed har också mina egna åsikter, i görlig mån, fått stå tillbaka till förmån för teoretikers och respondenters utsagor.

I.4 Disposition

I kapitlet metod redogör jag för den metod och det urval jag gjort samt vilka etiska förhållningssätt forskning av detta slag kräver.

Resultatredovisningen är en sammanställning av de empiriska data som jag insamlat. Det är dessa data som senare ligger till grund för den analys jag gör. Här

redovisas inga direkta citat utan visar en sammanställning av de åsikter som respondenterna har förmedlat

I teorikapitlet gör jag en genomgång av de tre fälten patriarkatsteori, feminism och religion samt intersektionalitet. Jag diskuterar de teorier som jag funnit relevanta för uppsatsen och visar på det läge som råder inom forskningsfältet i dag. Avslutningsvis tar jag upp den litteratur som jag anser vara intressant före vidare läsning.

Analysens sammanför de teoretiska utgångspunkterna med respondenternas utsagor. Här menar jag att belysa de frågor jag inledningsvis ställt upp och vilka slutsatser som kan dras med hjälp av de tre teoretiska perspektiven.

I slutdiskussionen redogör jag i korthet för mina resultat och hur jag anser att ett vidare arbete kan bedrivas.

2. Metod

I det följande kapitlet kommer jag att redogöra för de metodologiska val och överväganden som ligger till grund för uppsatsen och den undersökning som genomförts.

2.1 Val av metod

Det finns två grundläggande utgångspunkter för forskning – positivism och hermeneutik. I den positivistiska traditionen är huvudintresset att undersöka förekomsten av ett fenomen i mängd och antal. Med denna ansats är det möjligt för forskaren att dra generella slutsatser och att undersöka en mycket stor population. När utgångspunkten är hermeneutisk vill forskaren istället undersöka ett mindre urval. Tanken är snarare att försöka förstå känslor och upplevelser, att inrikta sig på människors individuella tankar och deras förståelse av de fenomen som är intressanta för undersökningen. Det innebär dock att forskaren inte kan dra några generella slutsatser eller se tendenser (jfr. Holme & Solvang, 1997). I denna uppsats torde dock bristen på sådana slutsatser inte vara något problem. Målet är just att se hur en mindre grupp kvinnor upplever feminism och religion, både var för sig och i förening. Det gör att det är den hermeneutiska ansatsen som bäst lämpar sig för att uppfylla uppsatsens syften.

För att besvara de frågor jag ställt upp skulle ett flertal metoder vara möjliga. Att göra ett urval av den teoretiska och teologiska produktion som finns och sammanställa en jämförande analys skulle vara en möjlighet. Ett sådant tillvägagångssätt skulle på ett intressant sätt redogöra för hur teoretiker och teologer förhåller sig till ämnet men samtidigt skulle jag gå miste om teoriernas praktik, hur de används i verkligheten och hur de påverkar människor. Det är individerna som är mitt intresse och det är därför valet fallit på en intervjumetod. Kvale (1997) menar att det är mycket intressant att använda intervjuer för datainsamling i hermeneutiska undersökningar. Denna metod har möjligheten att fånga upp respondenternas åsikter, tankar och känslor på ett unikt sätt och ger undersökningen den dimension jag önskar.

2.2 Urval

Uppsatsen baseras på en intervjuundersökning med fem religiöst orienterade kvinnor. Urvalet av dessa har baserats på ett antal olika faktorer. För det första finns den självklara religiösa aspekten. Tanken var att utgå från tre religioner; kristendom, judendom och islam. Dessa religiösa uppfattningar har en grundläggande gemenskap i sitt abrahamistiska ursprung och utövarna kallas gemensamt för bokens folk. Denna gemenskap gör att mindre hänsyn kan visas de skillnader som finns och att analys och diskussion istället kan få djup i de ömsesidiga dragen då det gäller religion och religiös övertygelse. Det visade sig dock mycket svårt att finna kvinnor från en judisk kontext, varför intervjuer endast genomförts med kristna och muslimska kvinnor.

För det andra är det endast kvinnor som är föremål för undersökningen, vilket kan upplevas som ensidigt ur en metodologisk hänsyn. Utgångspunkten är dock att kvinnor är de som i allmänhet omfattas av och anses tillhöra den feministiska rörelsen. Män har i grunden ingen koppling till feminism och är därför av mindre intresse just i denna undersökning.

När det gäller de specifika intervjupersonerna har urvalet baserat sig på intresse. Jag har använt mina nätverk och har på så sätt fått kontakt med kvinnor som varit intresserade av att ställa upp på intervjuer.

2.3 Metod för datainsamling och genomförande

Undersökningen baseras på intervjuer med fem respondenter. Intervjuerna utgick från en på förhand uppställd intervjuguide (se bilaga 1) vilket gör att undersökningen håller en hög grad av standardisering. Målet var att alla intervjupersoner skulle få besvara samma frågor, även om det skulle finnas utrymme för egna tolkningar och inlägg. Frågorna följdes därför upp med individuella följdfrågor, som förändrades beroende på respondentens svar. Alltså skulle intervjun kunna liknas vid ett samtal.

För troende kvinnor kan det ibland vara ett problem att träffas i det offentliga rummet och därför gavs kvinnorna stort inflytande över intervjusituationen genom att bland annat få välja var intervjuerna skulle äga rum.

2.4 Bearbetning och analys

Intervjuerna har efter transkription bearbetats med utgångspunkt i den hermeneutiska cirkeln. Det innebär att materialet undersöks både i sina olika delar och som helhet. Varje intervju får stå för sig och analyseras med sitt innehåll, därefter sammanförs intervjuerna till en helhet. Kunskapen och tankarna i denna helhet ligger till grund för ytterligare analys av delarna, som i sin tur fogar ny kunskap till helheten. Forskningsarbetet är en pågående cirkel som försöker omringa alla aspekter av intervjun (jfr. Kvale, 1997).

I denna hermeneutiska cirkel har det också anlagts ett fenomenologiskt perspektiv. ”Fenomenologin intresserar sig för att klargöra både det som framträder och på vilket sätt det framträder. Den studerar individernas perspektiv på sin värld, försöker i detalj att beskriva innehåll och struktur hos individernas medvetande, förstå den kvalitativa mångfalden hos deras upplevelser och göra deras väsentliga mening explicit” (Kvale, 1997, s. 54). Det är alltså det respondenterna berättar och delar med sig av som står i centrum, vilket måste beaktas i förhållande till kvinnornas kontext och livsvärld.

2.5 Etik

Som forskare är det av största vikt att hålla ett etiskt förhållningssätt gentemot sina respondenter. ”Konfidentialitet i forskning betyder att privata data som kan identifiera undersökningsspersonerna inte redovisas” (Kvale, 1997, s. 109). Intervjupersonerna i undersökningen är av denna anledning anonymiserade, det innebär att deras namn och hemvist inte kommer att avslöjas.

I allt arbete där människors upplevelser och känslor används som källmaterial finns det också en risk för feltolkning, så även här. Intervjupersoner kan känna sig misstolkade eller felciterade (jfr. Letherby, 2003). För att undvika detta har jag dels själv noggrant lyssnat på de inspelade intervjuerna flera gånger, för att inte missa någon information. Dessutom har jag gett intervjupersonerna möjligheten att läsa igenom de analyser jag gjort av deras utsagor.

2.5.1 Etiken i att vara troende intervjuare

Jag har, som jag skrivit tidigare, en religiös övertygelse som jag tar med mig in i mitt arbete. Den är en del av min person och inget jag kan ta av mig. Denna övertygelse kan vara både en för- och en nackdel för mig och kan dessutom ligga till grund för ett etiskt dilemma. Den största nackdelen är kanske att jag kan upplevas som tendensiös i förhållande till mina tolkningar. Detta är ett problem som jag ständigt arbetar med och är uppmärksam på. Tolkningarna är mina egna men jag försöker hålla dem så fria som möjligt utan att endast värdera dem utifrån min religions värden. Mitt mål är att analysera materialet för att besvara mina frågor, inte att övertyga eller övertala någon att tycka som jag, min forskning står för sig själv.

När det gäller själva intervjusituationen återfinns kanske den största fördelen med min roll som troende intervjuare. Som Letherby (2003) skriver kan det vara en fördel att ha en gemensam grund med sina intervjupersoner, lika väl som det kan vara en nackdel att skilja sig från dem. Jag upplever dock att min övertygelse har varit mig till gagn under arbetet. I intervjuerna med de kvinnor som har samma övertygelse som jag har det direkt funnits en känsla av gemenskap. Detta har underlättat samtalen. När det gäller intervjuer med kvinnor som har en annan trosuppfattning har vi kunnat enas kring gemenskapen att vara troende i ett i övrigt sekulariserat samhälle. Vår gemensamma grund har uppstått genom fenomenet tro snarare än kring tron som sådan.

2.6 Resultatredovisningen

Uppsatsens utgångspunkt är som ovan angivits fenomenologisk. Det är alltså respondenternas upplevelser och känslor som står i centrum och som är det intressanta för uppsatsens syfte. För att fokusera på detta har respondenternas utsagor endast använts som meningskoncentrationer (jfr. Kvale, 1997). Enskilda citat är förvisso använda där detta varit nödvändigt men i övrigt är det essensen av det sagda som varit intressant för att kunna svara mot uppsatsens syfte.

3. Resultatredovisning

I detta stycke inleder jag med att presentera och kontextualisera de respondenter som deltagit i mina intervjuer. Jag har valt detta tillvägagångssätt för att läsaren ska få en tydlig bild av respondenterna. Dock är namn och platser i den utsträckning de används fingerade för att respondenterna ska förbli anonyma. Efter detta gör jag en sammanställning av de svar jag fått under mina intervjuer.

3.1 Respondenter

Fadilah går på gymnasiet och är sjutton år. Hon bor med sina båda föräldrar och sin bror. Fadilahs mamma är svensk konvertit och hennes pappa är muslim från Somalia. Självt har hon ett starkt engagemang i islam, på fritiden föreläser hon bland annat för andra muslimer. Hennes förhoppning är att efter studenten läsa vidare vid någon av de större koranskolorna.

Hana är trettiofå år och bor i en medelstor stad med sin man och sina två barn. Hon är hemmafru men har en akademisk bakgrund och funderar på att återvända till sina studier och ta sin examen. Hana var tidigare kristen men konverterade till islam efter influenser från vänner och bekanta. Hon har förut haft ett starkt politiskt engagemang och har även varit aktiv i feministisk kvinnorörelse.

Lamya arbetar som lärare och bedriver på fritiden verksamhet för muslimska barn. Hon konverterade för drygt arton år sedan och bor i dag ihop med sin man och deras båda barn på en mellanstor ort. Lamya är femtiofyra år och berättar att hon tidigare haft ett engagemang i den feministiska rörelsen.

Isabell är tjugosju år och lever som sambo med en man och deras nyfödde son i en större stad. Hon har en akademisk utbildning och vill i framtiden bli prästvigd. Isabell växte upp med föräldrar som var aktiva i pingstkyrkan men tog själv avstånd från rörelsen då hon uppfattade att pingströrelsens traditioner inte passade henne. Efter en tids sökande fann hon sin plats i svenska kyrkan. Hon är i dag praktiserande kristen och definierar också sig själv som feminist.

Amelie är tjugoåttio år och lever med sin man och son. Hon är uppväxt i en kristen kontext och har en kristen livsåskådning. Amelie har en akademisk utbildning och har idag två examina. Hon har också engagerat sig i konfirmandverksamhet och liknade aktiviteter inom svenska kyrkan och är intresserad av feministiska frågor men ogillar begreppet feminism.

3.2 Intervjusammanställning

I följande stycke gör jag en sammanställning av de meningar mina respondenter haft i olika frågor. Jag indelar stycket i ett antal teman eftersom jag på detta sätt tror mig kunna belysa de åsikter jag funnit mest intressanta i intervjuerna.

3.2.1 Synen på den egna religionen

När respondenterna tillfrågas om deras respektive religioner uttrycker alla att religionen är skönhet, trygghet, vägledning och livsstil. Det finns en grundläggande syn på religionen som fullkomlig och perfekt, vilket tyder på att det individuella valet av religion är av största vikt, inte minst för de konvertiter jag talat med. Respondenterna menar dock att religionen kan innebära olika saker för olika personer, inte minst kan religionen användas i olika, både positiva och negativa, syften inom både den politiska såväl som den privata sfären. På grund av detta går det inte att tala om religion som en enhetlig praktik.

3.2.2 Maktrelationer i religion och samhälle

Då jag samtalar med kvinnorna om makt blir två aspekter klart tydliga. Det finns dels en maktdimension i religionen där de både de muslimska och de kristna respondenterna talar om kunskap som makt. Här menar dem framförallt att teologer och religiöst lärda besitter makt i form av den kunskap de också förmår sprida till andra.

Den andra dimensionen som blir central är den makt som kan finnas i samhället och då framför allt i staten eller ledningen av ett samhälle. Med andra ord tillstår respondenterna att det finns maktstrukturer som dominerar i samhället och att det finns personer som genom sin position och kunskap också har mer makt än andra. Flera av respondenterna påpekar dock att med makt kommer också ansvar, befinner

man sig i en maktposition är det inte legitimt att använda sin makt för egna intressen. Något som Isabell kommenterar är också att makt kan resultera i en viss grad av ofrihet. Den som är en förebild eller auktoritet är inte fri att göra vad som helst och måste alltid tänka på vad som förmedlas genom vissa uttalanden och handlingsmönster.

3.2.3 Makt i äktenskapet och i familjen

När jag talar med respondenterna om maktaspekter i olika relationer berör de muslimska utövarna förhållandet mellan äkta makar och relationer inom familjen. De tre kvinnorna är alla överens om att män och kvinnor har givna roller eller uppgifter och att dessa uppgifter står i enlighet med respektive persons natur. Tron på våra positioner i livet som baserade på en inre essens gör dessa positioner svåra och kanske till viss del också ointressanta att ifrågasätta för den troende muslimen. Det som specifikt framkommer är att kvinnors uppgifter framförallt är att ta hand om och uppfostra barnen medan mannen är den vars skyldighet det är att försörja, skydda och värna familjen och värdena i densamma. Mannens ansvar kommer också enligt denna uppfattning att sättas på prov då han står till svars inför Gud för hela familjens räkning.

Isabell menar att det förvisso existerar vissa biologiska skillnader mellan kvinnor och män men att det som framförallt formar oss är arv och miljö. Därför anser hon att de flesta skillnader mellan män och kvinnor bara är socialt och kulturellt färgade och inte har att göra med vare sig en inneboende essens eller religionens grundläror. Med andra ord ser hon inte några skillnader mellan kvinnor och män och påpekar att ett kvarhållande av människor i gamla traditioner är ett förlegat sätt att agera i dagens samhälle.

Amelie tror även hon att det finns skillnader mellan kvinnor och män, både biologiskt och socialt. Dock poängterar hon att den reella problematiken ligger i att dessa skillnader tillåts utgöra grunder för olika former av diskriminering.

3.2.4 Åsikter om den feministiska ansatsen

Isabell menar att feminism innebär att uppmärksamma ojämlikheterna som existerar i samhället och att sträva efter en förbättring av detsamma. Hon talar inte alls om att

kvinnor och män har uppgifter och roller som är direkt avhängiga deras kön utan anser snarare att varje individ kan göra det han eller hon önskar.

Bland de muslimer jag intervjuat menar alla att de feministiska strävandena för jämlikhet med männen är meningslösa och också orättvisa då de uppfattar att feminismens målsättningar alla baseras på männens villkor. Snarare menar de att kvinnor ska ha sina specifika kvinnliga rättigheter.

Amelie ser feminismen som förlegad och menar att vi måste tala om diskriminering och marginalisering utifrån ett mänskligt perspektiv och inte från ett könsperspektiv. Dels eftersom en specifik kvinnokamp konnoterar negativa värden men också för att det är individen och dess värde som ska stå i fokus, oavsett kön.

3.2.5 Religionen som bas för jämställdhet och emancipation

Lamyaa och Hana som båda är svenska konvertiter har före sina respektive konversioner varit engagerade i feministiska strävanden och menar att de, vid konversionen, övergav detta engagemang. Då vi talar om varför menar de båda att strävanden för jämlikhet och emancipation är en självklar del av islam som helhet, något som även Fadilah håller med om. De alla menar att en person kan arbeta för emancipation, rättigheter och jämlikhet mellan olika individer och grupper utan att för den sakens skull vara feminist per definition.

Isabell och Amelie menar också att de kan se jämlikhetstankar och en vilja till rättvisa och respekt i religionen men att det är vanligt och också önskvärt att samordna religionen med ett feministiskt engagemang. Båda två menar framförallt att de gärna ser att människor både är kristna och feminister eftersom detta visar på en önskan till förändring och ett ifrågasättande av gamla maktstrukturer, både i samhället och inom den religiösa praktiken.

4. Teori

I följande kapitel redovisar jag de teoretiska utgångspunkter jag finner intressanta och den forskning som bedrivits inom det fält som är i fokus i uppsatsen. Jag har indelat de teorier jag använt i tre delar, patriarkatsteori, feminism och religion samt intersektionalitet. Detta för att på ett tydligare sätt belysa de olika plan min uppsats rör sig på och hur de olika ämnena alla är relevanta för en ökad förståelse av den tvärvetenskapliga ansatsen.

I stycket vidare läsning berättar jag i korthet om den litteratur som, även om den inte haft ett direkt inflytande i uppsatsen, inspirerat och motiverat mig i mitt skrivande. Denna litteratur kan också vara av intresse för den som vill arbeta vidare inom det fältet som integrerar feminism och religion.

4.1 Patriarkatsteori

Inom feminismen finns det en uppsjö teorier kring patriarkatet, dess funktioner, konsekvenser och svagheter. Vissa teoretiker ser patriarkatet och dess hierarkiska samhällsordning som det största hotet mot kvinnors frigörelse. Andra menar att mäns dominans kan vara en av flera marginaliserande och exkluderande strukturer men att patriarkatet som system är underordnat exempelvis kapitalismen och de klassförhållanden som det ekonomiska systemet bidrar till.

Heidi Hartmann är en av de teoretiker som vill förena den marxistiska analysen av kapitalismen med feministisk patriarkatsteori. Hon menar att dessa båda strukturer inte kan förstås separat då de understödjer och legitimerar varandra. "Kampen mot kapital och patriarkat kan inte bli framgångsrik om studiet och den patriarkala tillämpningen av feminismens frågor överges. En kamp som endast riktar sig till de kapitalistiska förtrycksrelationerna är dömd att misslyckas eftersom den förbiser de bakomliggande stöd i form av patriarkala förtrycksrelationer" (Hartmann, 1986, s. 49). Vidare menar Hartmann att för att vi ska kunna förstå och bekämpa patriarkatet måste vi också förstå och bekämpa kapitalismen (jfr. Ibid.).

Det som för min uppsats är mest centralt i Hartmanns teori är att det existerar ett patriarkat och att det ligger i mäns gemensamma intresse att behålla sin kontroll över kvinnors arbete och sexualitet och att alla män, oavsett position, vinner på denna samhälls ordning. "Även om patriarkatet är hierarkiskt och män från olika klasser,

raser och etniska grupper har olika positioner inom det, förenas de i sitt gemensamma dominansförhållande visavi kvinnorna" (Ibid., s. 30). Hon påpekar också att "[p]atriarkatet är inte enbart en hierarkisk organisation utan en hierarki där vissa människor intar vissa platser" (Ibid., s. 34). Dock förklarar Hartmann aldrig varför det är just män som intar de dominerande positionerna och varför kvinnor domineras, det förutsätts i teorin var ett självklart faktum.

Anna G. Jónasdóttir är en annan patriarkatsteoretiker som i boken *Kärlekskraft, makt och politiska intressen. En teori om patriarkatet i nutida västerländska samhällen* kritiserar marxist- och socialfeministers analyser av patriarkatet. Hon menar att feministiska teoretiker i allt för stor utsträckning använder sig av ett marxistiskt influerat språkbruk och på så sätt indirekt inordnar analysen av könshierarkier under marxistiska analyser av klasstrukturer och kapitalism. Denna kritik vänder Jónasdóttir också mot Hartmann och menar att även hon alltför okritiskt använder sig av marxismens termer och begrepp och att detta resultera i att Hartmanns poäng till viss del går om intet (jfr. Jónasdóttir, 2003).

Det Hartmann och Jónasdóttir indirekt dock är överens om är att den feministiska forskningen måste utveckla en djupare förståelse för könshierarkier och en analys av dessa för att man ska kunna förstå och bekämpa den patriarkala strukturen. Jónasdóttir själv förespråkar är en feministisk analys där kärleken blir drivkraften bakom de hierarkiska relationerna så som arbete är drivkraften i den marxistiska analysen (jfr. Ibid.). "Om den (manliga) makten (som feminister talar om) inte uteslutande härrör från en ekonomisk ordning, vilka är då den manliga maktens andra källor och vilka är maktens beståndsdelar? (Ibid., s. 222f).

Jónasdóttir menar att det som är relevant för patriarkatsteorin i dag är att utreda hur och varför kvinnor som lever i ekonomiskt oberoende förhållanden till män, i fria och jämställda samhällen trots allt domineras och marginaliseras i ett mer eller mindre direkt patriarkalt samhälle (jfr. Ibid.). Hon anser vidare att "[b]asproblemet för den marxistiskt-metodiskt inspirerade orienterade feministiska teorin ligger i att åstadkomma egna teorier om kön, könsmakt, människoproduktionen, osv., som är *sidoställda* och inte införlivade i marxismens teorier" (Ibid., s. 92). För att söka nya lösningar i analysen skriver Jónasdóttir att:

"[...] rådande samhällsnormer, som inpräntats hos oss från födseln och ständigt verkar i och omkring oss, ger männen rätt till kvinnors kärlek, omsorg och

tillgivenhet och säger att de får ge utlopp för sina behov av kvinnor och får lov att ta för sig. Kvinnor däremot har rätten att fritt ge av sig själva, men mycket begränsad legitim rätt att ta för sig. Männen kan därmed hela tiden lägga beslag på betydligt mer av kvinnornas livskraft och förmågor än vad de själva återgäldar. De kan bygga upp sig själva som handlingskraftiga samhällsvarer och fortsätta att dominera kvinnorna genom att ständigt ackumulera den existentiella styrka som de tagit och fått från kvinnorna" (Ibid., s. 46).

Hon menar med andra ord att det är med denna insikt vi måste analysera könshierarkier utifrån nya metoder och att "[d]et är i könets förmågor, i förmågan till kärlek och i skapandet av könsligt bekräftande och könsligt fullvärdiga personer, som kvinnor har en gemensam erfarenhetsbas och sålunda en gemensam bas för kamp" (Ibid., 2003, s. 59). Det är alltså utifrån en teori om sexualitet, begär, bekräftelse och kärlek som vi kan analysera och förstå patriarkatet och dess funktioner. Och det är också endast med dessa utgångspunkter som vi på rätt sätt kan bemöta och förstå de konsekvenser som könshierarkier och strukturer av dominans och underordning resulterar i.

4.2 Feminism och religion

"Var islams profet, Muhammed, feminist? Kan man hitta stöd för feministiska föreställningar i islam? Är islam och feminism förenliga med varandra?" (Fazlhashemi, 2006, s. 155). Så inleder Mohammad Fazlhashemi i *Muslimsk feminism* och menar att det idag finns muslimska feminister som anser att så är fallet. Dock har relationen mellan feminismen och islam har varit allt annat än oproblematisk, feminismen som bärare av moderna värden har ofta stått i konflikt med den traditionalistiska tolkningsanda som rått inom islam (jfr. Ibid.). Även i en kristen kontext har man sett att konflikter uppstått mellan ett feministiskt influerat projekt och den religiösa värdegrunden. Ofta har de patriarkala strukturerna varit kärnan i en stor del av denna problematik. (jfr. Cooley, 1994). I muslimska sammanhang har sekulära grupper tolkat "[...] islam som roten till alla problem för kvinnor i den muslimska världen" (Fazlhashemi, 2006, s. 155). Detta förstärker bilden av oförenlighet mellan feministisk kamp och individuella religiösa uppfattningar.

Idag finns det, trots detta, en stark feministisk rörelse inom den muslimska världen som arbetar för kvinnans frigörelse och rättigheter och som "[...] i stället för

att rikta kritik mot islam lägger skulden på de sociala strukturerna och den patriarkaliska kulturen som präglat religionstolkningen och den religiösa praktiken under islams 1400-åriga historia" (Ibid., s. 156). Dessa grupper menar, som Fazlhashemi inledningsvis skriver, att det finns en kärna av jämlikhet och feministiska strävanden inom islam. I kristna samfund och nydanande tolkningstraditioner ser man en liknande utveckling, inte minst gör allt fler kvinnliga teologer nya läsningar och tolkning av olika religiösa källtexter (jfr. Martin Soskice och Lipton, 2003).

De muslimska feministerna är långt ifrån en enhetlig grupp men tar alla sin utgångspunkt i Koranen och hadither (uttalanden och förklaringar av profeten Muhammed som traderats och nedtecknats av hans familj och anhängare) och menar att det är tolkningen av dessa islams ursprungskällor som bedrivits på ett felaktigt sätt. Det inte är källorna i sig själva som förespråkar förtryck och marginalisering. "Sett ur detta perspektiv är kvinnoförtrycket i den muslimska världen kulturellt betingat och inte religiöst. Det är de sociala och kulturella strukturerna som bär skulden till det" (Fazlhashemi, 2006, s. 156).

Omtolkningar av äldre källor är dock inte ett oproblematiskt projekt eftersom "Sett ur ett traditionalistiskt perspektiv skall islams ursprungliga regler gälla för all evighet, eftersom dessa härrör från en gudomlig källa. Enligt islamiska modernister och muslimska feminister är en reformering och revidering av dessa lagar en nödvändighet. De anser inte att en revidering av tidigare exegeters tolkningar skulle strida mot islam, eftersom dessa tolkningar bygger på mänskliga kunskaper och dessa är inte eviga" (Ibid., s. 174). Ur ett kristet perspektiv är förhållandet till källorna mer flexibla och neutrala då både gamla och nya testamentet uppfattas som andlig vägledning som inte med nödvändighet ska vara kompatibel med dagens samhälle och levnadsförhållanden. Detta innebär att en kristen praktik har utrymme för ett större mått av personlig tolkning av religiösa budskap.

Att religionen kan användas för kvinnoemancipatoriska strävanden och samhällskritiska ändamål konstaterar också Madeleine Sultán Sjöqvist i *"Vi blev muslimer"*. *Svenska kvinnor berättar*.

"Feministiska studier och feministteologi brukar ju i allmänhet handla om kvinnor - och ibland även om män - som strävar mot ökad kvinnoemancipation och det motstånd denna strävan möter. För mig har det däremot varit intressant

att studera kvinnors konversionsberättelser där de uppfattningar om kön, könsmakt och kvinnoemancipation som kommer till uttryck inte delar samma emancipatoriska strävan som återfinns hos en del av den västerländska akademiska feminismen" (Sultán Sjöqvist, 2006, s. 13).

Hon konstaterar att "[d]e kvinnor som konverterat till islam framhåller islam som ett livsdugligt alternativ i vår samtid. De menar att religionen både formulerar och legitimerar deras samhällskritik och därtill tillhandahåller den bästa lösningen på samtidens problem: att islam är kvinnoemancipatorisk och att islam förmår att skapa lyckliga individer och ett gott samhälle, bara religionen tolkas på 'rätt' sätt" (Ibid., 2006, s. 11). Detta betyder att de respondenter som deltagit i Sultán Sjöqvists studie uppfattar islam som en användbar bas eller ram för möjligheter till förändring och rättvisa. Hon menar vidare att religionen å ena sidan är en reproducering av ett antal normer och regler men att det också kan fungera som en

"motståndsstrategi mot till exempel sociala eller ekonomiska orättvisor, kapitalism, 'amerikanisering', medias ökade roll och inflytande och mot kvinnoförtryck, sexualisering och exploatering av kvinnor och deras kroppar, å andra sidan som en förespråkare för egalitära, rättvisa och jämlika samhällen, det sammanhang som banar väg för sann kvinnoemancipation" (Ibid., s. 260).

Dock finns det hos de intervjuade kvinnorna också en tydlig tro på lydnad och underkastelse. "Särskilt betonar informanterna att islam står för jämlikhet mellan människor i allmänhet och mellan könen i synnerhet, att islam står för det goda patriarkala familjelivet och att kvinnor ska lyda sina makar" (Ibid., s. 15).

Det Sultán Sjöqvist särskilt betonar i sin avhandling är slutligen att religion är ett referenssystem och även en maktstruktur som vi i analyser av människors liv och vardag måste ta hänsyn till. Hon menar att analyser av kön i relation till etnicitet, kultur och religion ofta blivit stämplade som eurocentriska men istället ska ses som nödvändiga för en ökad förståelse av samhällsordningar, människor och åskådningar (jfr. Ibid.). Detta kan kopplas samman med ett intersektionellt perspektiv, vilket jag diskuterar vidare i nästa stycke.

4.3 Intersektionalitet

Intersektionella analyser har blivit allt vanligare i den feministiska forskningen och är tänkta att ta hänsyn till flera olika variabler och maktstrukturer istället för att genomföra ensidiga analyser av flerdimensionella problem. Detta teoretiserande har öppnat upp för nya analyser av könshierarkier i relation till andra inordnande principer som klass, sexualitet, ålder och etnicitet. ”Den feministiska forskningens nyväckta intresse i frågor som rör intersektionalitet visar på ett behov av att förstå och inkorporera andra sociala relationer än kön i maktanalyser. Generellt visar det också en öppenhet som vi menar är nödvändig om sociala processer och samhällsliga förändringar ska analyseras ur ett feministiskt perspektiv” (de los Reyes och Mulinari, 2005, s. 78). Dock har den intersektionella analysen också kommit att tillämpas inom det feministiska fältet för att skapa en diskussion kring den kunskapssyn och auktoritetsposition som en västerländsk, akademisk feminism ofta anklagats för att besitta. de los Reyes och Mulinari menar att det inom det feministiska fältet finns en tendens till underordning av ”de andras” erfarenheter för att stärka den egna gruppidentiteten. ”Grupplöjaliteten förutsätter även förenklade och fixerade självbilder, behov av självbekräftelse på bekostnad av en föreställd ”andra” och krav på anpassning till gruppens gemensamma normer” (Ibid., s. 53). Ett sådant förfarande ligger till grund för utvecklandet av en hegemonisk feminism där vissa grupper besitter tolkningsföreträde framför andra. ”När vi lyfter fram hegemoniska relationer inom feminismen hävdar vi samtidigt att det finns ett klar hierarkiskt förhållande mellan olika feminismer, ett förhållande som gör att vissa feministiska interventioner marginella, osynliga eller omöjliga” (Ibid., s. 81f).

Det är också den hegemoniska feminismen som skapar diskurser kring och ”[...] definierar vad feminism är, vem som är feminist, vilka problem som ska definieras som feministiska och vad som är rätt, normalt och möjligt inom ramen för den feministiska diskursen” (Ibid., s. 82). Detta resulterar i att feministiska teorier har förmågan att inkludera eller exkludera olika individer och grupper och på så sätt göra vissa frågor mindre relevanta för det feministiska projektet. Dock menar de los Reyes och Mulinari att ”[h]egemoni står för en form av maktutövning som fungerar genom att skapa moralisk och intellektuell ordning samtidigt som den erbjuder politiskt ledarskap. Av detta följer att hegemonin aldrig kan fixeras i en bestämd form. Den omskapas hela tiden i ständiga processer av dominans och motstånd” (Ibid., s. 79). På

grund av hegemonens osäkra eller föränderliga position skapas därför också ett utrymme för motmakt, en möjlighet till att gång på gång omdefiniera vad som faktiskt ryms inom feministiska fältet.

Då man talar om en hegemonisk feminism utgår man ofta från de talade men även från de tysta diskurser som florerar i samhället i stort men också inom den feministiska rörelsen. ”Vi förhåller oss till feminismen som diskurs, det vill säga som ett artikulerat sätt att uttala sig och samtala om könsrelationer och om kvinnors underordning utifrån gemensamma antagande om vad som är konstitutivt för könsmaktens ordning” (Ibid., s. 79f). Dock är de rådande diskurserna ofta outtalade och som de los Reyes och Mulinari påpekar blir ”[...] tystnaden, förbiseendet och osynliggörandet viktiga redskap i skapandet och reproducerande av den vita feminismens hegemoniska position” (Ibid., s. 83). Detta innebär att det ofta finns outtalade principer och en osynlig agenda som den feministiska rörelsen baserar sig på och som indirekt också utesluter vissa grupper och praktiker.

Den kritik som framförallt riktats mot en hegemonisk feminism är att den baserar sig på två typer av underordning:

”osynliggörande” och ”annanhet”. Dessa till synens motsägelsefulla begrepp fångar den process som gör underordningen möjlig och som bygger på den traditionella feminismens tolkningsföreträde. Annanhet konstrueras genom en brutal exponering av den andra som avvikande, främmande och/eller underlägsen. Osynliggörande betecknar en processer där kön konstrueras utifrån ’vita’ medelklasskvinnors erfarenheter samtidigt som den exploatering som andra kvinnor utsätts för ignoreras eller förbises. Denna typ av i första hand diskursiv maktutövning finns exempelvis i produktionen av rasistiska representationer av icke-vita genom stereotypisering, exotisering och viktigmisering” (Ibid., s. 55).

Det är på grund av dominerande gruppers pågående inordning av ”dem andra” i nedvärderande och marginaliserande kategorier och positioner som de los Reyes och Mulinari menar att det är viktigt att tillämpa ett intersektionellt perspektiv. Det är först då vi kritiskt kan utföra intersektionella analyser som vi också kan förstå hur maktstrukturer fungera och opererar i dagens samhälle.

4.4 Vidare läsning

Som jag tidigare nämnt placerar denna uppsats sig i två olika fält som båda har en stor produktion av intressant och givande litteratur. På grund av detta har mycket av den litteratur jag gått igenom för uppsatsen inte använts i teoristycket men fungerat som inspiration i mitt skrivande och några av dessa böcker förtjänar att omnämnas, inte minst för den som vidare vill arbeta med de frågor jag berör i mitt arbete.

Inom patriarkatsteorier och analyser av könshierarkier finns det en uppsjö teoretiker. Den som dock på ett grundläggande sätt har satt sina spår är Gayle Rubin (1975). I *The traffic of women: Notes on the "Political Economy" of Sex* ger Rubin en, för sin tid, ny och utmanande bild av könsrelationer och har kommit att påverka flera av de efterkommande teoretikerna inom fältet. Detta gäller även för de teoretiker jag har använt mig av i uppsatsen.

För vidare läsning om religion och feministiska analyser av religiösa fenomen rekommenderar jag *Profetens Hustrur* där Magali Morsi (1998) tecknar en annan bild av kvinnan i islam är den vi vanligen möter och i *Profetens döttrar. Muslimska kvinnor i Sverige* beskriver Kerstin Gustafsson (1993) muslimska kvinnors liv och positioner i en svensk kontext. Detta ämne ägnar sig även Pernilla Ouis och Ann-Sofie Roald (2003) åt i *Muslim i Sverige* som behandlar muslimska konverteter. I antologin *Feminism and Islam. Legal and Literary Perspectives*, sammanställd av Mai Yamani (1997) ges ett feministiskt inspirerat perspektiv på kvinnors rättigheter i islamsk lag och litteratur samt diskuterar kvinnors ökade inflytande och rättigheter i den muslimska världen. Andra intressanta perspektiv på representationer av kön ras tar Reina Lewis (1996) upp i *Gendering orientalism. Race femininity and representation*. Boken behandlar bland annat hur kvinnor liksom män bidragit till att reproducera bilden av "den andra kvinnan".

För det intersektionella perspektivet där jag också funderat i termer kring ras och etniska motsättningar i relation till min uppsats har bell hooks (1988) *Feminism is for everybody* varit en inspirationskälla för hur feminismen kan läsas, tolkas och användas utifrån olika perspektiv.

Det har också skrivits ett antal uppsatser som i viss mån förenar de fält jag arbetat inom. Bland annat "Demokrati i Guds namn! Kan demokratiska värderingar förenas med islamistiska?" av Joakim Hall och Jens Ljungkvist (2005) och "Islam i det svenska samhället ur ett integrationsperspektiv" av Elisabet Hansson (2005). Även

”Paradoxer i feminismens namn - En studie av genus och kultur ur ett poststrukturalistiskt feministiskt perspektiv” av Elín Hafsteinsdóttir (2006) är intressant för det fokus jag haft i detta arbete. Alla dessa uppsatser berör i större eller mindre utsträckning de fält jag förhåller mig till och kan ge nya och intressanta infallsvinklar, inte minst för de läsare som har en intersektionell analys i fokus.

5. Analys

I följande kapitel kommer jag var för sig att analysera de intervjuer jag genomfört. Detta gör jag för att på ett tydligare sätt kunna kontextualisera mina respondenter och även för att olika frågor varit mer eller mindre relevanta beroende på viken respondent jag intervjuat. I slutet av kapitlet gör jag en jämförande analys av de olika intervjuerna och diskuterar kring de likheter och skillnader som stått att finna.

5.1 Intervju med Fadilah

I min intervju med Fadilah pratade vi mycket om hierarkier och människors olika positioner, både i samhället och i familjen. Som praktiserande muslim menar hon att det inom islam existerar en tro på att vissa människor har vissa positioner och att denna ordning är skapad av Gud och därför också bör uppfattas som självklar.

Rollerna baseras på en människas natur, på hennes kapacitet och det tar islam god hänsyn till. Kvinnan behöver inte ha mannens roller och mannen behöver inte ha kvinnans eftersom hans natur är en annan. Detta är välkänt inte bara bland muslimer utan även hos icke-muslimer. Det är inget vi kan förneka (Intervju, Fadilah, 2007-05-06).

I de patriarkatsteorier, som jag tidigare redogjort för, är patriarkatet den samhällsordning som ligger till grund för kvinnans underordning och marginalisering. Både de teorier som Hartmann och Jónasdóttir utformat utgår att från mannens överordning och kvinnans underordning, att vissa personer intar vissa positioner och att detta inte sker slumpmässigt. Utifrån Fadilahs perspektiv är människors positioner just så självklara som patriarkatsteoretikerna vill mena men Hartmann och Jónasdóttir ger aldrig någon förklaring till varför män överordnas. Enligt Fadilah är dock mannens position självklar, baserat på att hon uppfattar att det finns en manlig respektive en kvinnlig essens som är instiftad av Gud. Denna essens, menar hon, är inte enbart till för den troende muslimen utan är en sanning även för den icke-troende, något hon anser ha bevisats med bland annat biologiska studier av kvinnors respektive mäns natur. Fadilah håller alltså med om att det finns ett patriarkat som styr människornas roller men hon ser inga problem med ett sådant patriarkat. Hon tycker inte att kvinnans underordning är av negativ art och uppfattar inte heller att det

är fråga om en marginalisering av kvinnan. De olika rollerna är inte utestängande för kvinnan utan ger henne en egen ställning i samhället, familjen och religionen som är särskild för henne. För Fadilah innebär patriarkatet inte ett omedelbart förtryck och hon känner inte heller att hon behöver ifrågasätta den roll hon själv har i den islamistiska samhällsordningen.

För Fadilah är könshierarkierna självklara och uppenbara och är inget som måste ifrågasättas och analyseras. Både Hartman och Jónasdóttir ser dock en nödvändighet i en djupare förståelse av dessa hierarkier. Den stora skillnaden ligger kanske i synen på feminism. Både Hartman och Jónasdóttir menar att feminismen är nödvändig då den strävar för att undanröja patriarkatets förtryck av kvinnan på en strukturell nivå. Fadilah ser å sin sida inte nödvändigheten med den feministiska kampen:

Vad tänker man när man hör ordet feminism? Man tänker att det är synd om dom. Jag tycker att det är synd om dom. Ja, dom befinner sig i ett samhälle där dom är desperata efter att få sin röst hörd, efter att få sina rättigheter (Intervju, Fadilah, 2007-05-06).

Fadilah ser alltså inte behovet av den feministiska kampen. Hon upplever att hon, som troende muslim, får sina rättigheter tillgodosedda genom de religiösa incitamenten. Dock upplever hon att det finns ett strukturellt problem i att kvinnor känner sig manade att samlas till kamp för jämlikhet. När hon benämner kvinnorna som desperata efter att göra sina röster hörda pekar hon på den underordning som den feministiska rörelsen vill undanröja. Det finns med andra ord en överensstämmelse i Hartmanns, Jónasdóttir och Fadilahs resonemang i det att de alla uppfattar att det finns ett strukturellt problem. Dock ser de olika på problemet. Fadilah uppfattar inte att det finns ett patriarkalt förtryck utan en patriarkal överordning och denna överordning är något hon som troende muslim accepterar eftersom den är instiftad av Gud. Hon ser alltså inte meningen med att bekämpa eller försöka upphäva strukturen sådan den är då det också skulle kunna uppfattas som ett ifrågasättande av Gud.

Fadilahs tankar kring den feministiska kampen kan naturligtvis också vara sprungen ur den tradition av konflikt mellan islam och feminism som Fazlhashemi beskriver. Islam grundar sig på en mycket strikt tolkningslära och utgår från att den heliga skriften nedtecknats från Profetens mun och därmed också är bärare av sanningen. I denna skrift beskrivs förhållandet mellan mannen och kvinnan på ett sätt

som gör att kvinnan underordnas mannen. För den troende är detta inget problem i sig, eftersom det ingår i den troendes liv att leva i enlighet med koranen. För den utomstående kan problematiken te sig större. Som de los Reyes och Mulinari beskriver är kunskapssynen i den västerländska feminismen inte alltid förenlig med den kunskapssyn som finns hos ”de andra”. När Fadilah hänvisar till Koranen som sanningen, till den kvinnliga underordningen som självklar genom Gud kan hennes tankesätt uppfattas som märkligt för den icke-troende. För Fadilah utgår all kunskap från Gud och Profeten och kan därmed inte ifrågasättas medan denna sanning och denna kunskap lätt kan ifrågasättas av den sekulariserade individen. Den som inte tror på koranen tillskriver inte texten en allsmäktig kunskap och ifrågasätter därför denna som källan till odiskutabel kunskap.

Det är synen på både kunskap och på patriarkatet som skiljer sig åt när det gäller det traditionella västerländska tankesättet och det som Fadilah har. Hon är född i Sverige och kan därför inte sägas var ”de andra” utifrån ett rent geografiskt perspektiv. Hon har uppfostrats i ett samhälle där den patriarkala strukturen ständigt ifrågasätts från och där kunskap oavbrutet debatteras och omordnas. Ändå är det hennes religiösa övertygelse som står i centrum när hon förhåller sig till sin omgivning.

Man säger att bakom varje framgångsrik man, finns det en mamma och bakom varje framgångsrik man finns det en kvinna. Det visar på hur trygg och respekterad kvinnan är inom islam (Intervju, Fadilah, 2007-05-06).

Fadilah är nöjd med kvinnans plats, oavsett om den är vid sidan av eller bakom en man. Hennes syfte är större än jämlikhet och hon upplever inte att hon behöver kräva någon rätt av samhället. Hennes rättigheter finns i Koranen och finns hos Gud.

Det finns alltså en grundläggande problematik i brytpunkten mellan Fadilah och den feministiska rörelsen. Fadilah ser inte varför kampen måste genomdrivas utan upplever snarare att den är verkningslös eftersom det finns en högre makt som instiftat människors olika roller. Inom den feministiska rörelsen ses Fadilahs religion som en del av det patriarkala förtrycket som måste motarbetas och förändras för att uppnå jämlikhet, en jämlikhet som ses som en mänsklig rättighet.

5.2 Intervju med Hana

Under intervjun jag gör med Hana utgår hon från att män, oavsett deras ställning, tillskrivs en viss makt inom islam. Hon pekar framförallt på att de religiösa företrädarna, de politiska ledarna och profeterna alla är män i en islamsk kontext. De besitter en makt som kvinnor i viss mån saknar. Inom islam blir detta dock inte problematiskt, menar hon, eftersom män och kvinnor har olika uppgifter.

Mannen och kvinnan behövs båda två. Vi har olika uppgifter och uppdrag från Gud men vi har samma ställning och samma värde. Kvinnan har huvudansvaret för barnens uppfostran medan mannen har det yttre ansvaret. På domedagen kommer han att bli tillfrågad om hans familj har följt koranen och har de inte gjort det bär han ansvaret (Intervju, Hana, 2007-05-06).

Att män som grupp är överordnade, oavsett position, är en tanke som Hartmann utgår ifrån i sina teorier. Hon menar att männen har en gemenskap i sitt intresse i att vara överordnade, vilket utifrån en feministisk kontext skapar ett mycket intressant resonemang. Inte minst för att det då skapas en motsättning mellan män och kvinnor som ter sig oöverstiglig. Män kommer alltid att ingå i en gemenskap med andra män, en gemenskap som grundar sig i en dominans av kvinnor, de besitter en makt som blir svår, för att inte säga omöjlig, att ifrågasätta.

Enligt Hana har män också makt men hon anser att denna makt kommer med ett ansvar som är långt större. Mannens makt i familjen slutar när den gudomliga makten tar vid och han ställs som ansvarig inte endast för sina egna utan även för sin familjs brister på det religiösa planet. Detta innebär att mannens överordnade position också ska uppfattas som något av en utmaning från Gud.

Dock är det, enligt Hana, inte bara mannen som har en specifik roll som familjeförsörjare. Kvinnor har som sin viktigaste uppgift att uppfostra familjens barn och det är här i hennes makt ligger. Hon har makten att ge sina barn specifika kunskaper och kan påverka den roll dessa barn senare kommer att spela som vuxna.

Det finns med andra ord en gemenskap hos männen där de förenas kring sitt ansvar för familjens försörjning både ekonomiskt och religiöst på samma sätt som kvinnan förenas kring barnuppfostran och familjens välbefinnande. Dessa tankar liknar Jónasdóttirs om att kvinnors gemensamma erfarenheter ger dem en gemensam

grund i sin kamp mot patriarkatet. Dock ser inte Hana att det finns en patriarkatsdominans att bryta på samma sätt som de feministiska anhängarna gör.

Jag har alltid varit feminist tills jag blev muslim och då behövde jag inte vara feminist längre. Det är onödigt att vara muslim och feminist eftersom jämlikheten och jämställdheten finns redan i religionen, man behöver inte lägga till någonting (Intervju, Hana, 2007-05-06).

Det kvinnliga är underordnat det manliga enligt Gud och eftersom den kunskap som kommer från Gud i den religiösa praktiken tolkas som ofelbar så är det inte heller något som Hana ifrågasätter. Hon upplever att religionen är fullödlig och att den inte behöver utökas med en feministisk kamp eller ett annorlunda synsätt. Hon känner att hon funnit sin plats i religionen och att hon inte behöver sträva mot ett jämlikare samhälle än det hon redan lever i. Detta stämmer väl överens med Sultán Sjöqvist beskrivning av hur muslimska konvertiter upplever att religionen är lösningen på deras problem. Det är ett intressant faktum att kvinnor kan känna sig jämlika och jämställda i religionen när de samtidigt säger att det är mannen som har makten i familjen. För en sekulariserad feminist kan begreppen tyckas krocka men för kvinnorna utgör detta inget problem. Hana, som tidigare varit feminist, upplever alltså att hon genom religionen får utlopp för de tankar kring jämlikhet hon tidigare hade. Innan hon konverterade till islam upplevde hon att hon som kvinna var tvungen att göra något för att förändra sin situation, för att uppnå jämlikhet med männen. Men när hon konverterade gav tron henne en ny roll, en roll där hon inte längre känner sig underordnad eller mindre värd på grund av sitt kön.

Trots att de muslimska kvinnorna känner att de uppfylls av sin religion så att de inte är i behov av att delta i den feministiska kampen finns det som Fazlhashemi skriver en feministisk rörelse i den muslimska kontexten. I dessa feministiska rörelser finns en önskan att koranen ska omtolkas för att bättre passa en modern värld. Hana är kritisk till detta, hon menar att omtolkningarna blir ett sätt att tillfredställa den som tolkar och dess omgivning.

Den som ska tolka Koran eller hadith måste ha en enorm kunskap, en kunskap som väldigt få har. Att säga att de som tolkat tidigare gjorde patriarkala tolkningar är att förminska och deras kunskap. Det är många

som tror att man kan tolka som man vill, att man kan anpassa skriften till samhället, men gör man det går man vilse (Intervju, Hana, 2007-05-06).

Den kunskapssyn Hana tror på utgår inte från den västerländska förhållningen till akademisk kunskap utan baserar sig snarare på en arabisk/österländsk akademisk sfär. Detta står i kontrast till den kunskapssyn som finns inom den västerländska feminismen och kan vara en orsak till att troende muslimer inte känner sig bekväma med feminismen. Det finns i vårt samhälle en tyst diskurs som framhåller att de västerländska tankarna och deras kunskap är mer värld, bättre utvecklad och mer korrekt än den kunskap som producerats i andra delar av världen. När Hana känner att hon har stort förtroende för kunskap som inte utgår från de västerländska värdena skapas en brytpunkt. Den feministiska rörelsens ifrågasättande av auktoritära källor och manligt producerad kunskap är irrelevant för Hana eftersom hon inte ser denna kunskap som relevant för henne.

5.3 Intervju med Lamyaa

För Lamyaa är feminismen ett verktyg för att uttrycka missnöje över den egna livssituationen. Hon har själv tidigare definierat sig som feminist och varit intresserad av de frågor kvinnorörelsen satt på den politiska dagordningen. Detta var dock innan hon konverterade till islam och menar att hon sedan dess inte varit i behov av rollen som feminist.

Det finns inte plats för en feminism inom islam, det behövs inte. Man kan ju strida för orättvisor i världen utan att kalla sig feminist. Går man in och jobbar för kvinnofrågor i islam för att det finns muslimska kvinnor som behandlas fel så är man ju inte feminist för det. Då eftersträvar man ju att vi kvinnor har rätt till att få ett värdigt liv (Intervju med Lamyaa, 2007-05-06).

Alltså uppfattar Lamyaa att det existerar strävan efter jämlikhet och emancipation inom islam och att sådana tankar får ett utrymme i den religiösa praktiken. Att hon inte håller med om att detta är feminism har dels att göra med hennes uppfattning av religionen som tillräcklig, vilket också Sultán Sjöqvist beskrivit i de intervjuer hon gjort för sin avhandling. Med andra ord finns det inom islam en tro på att religionen också kan uttrycka en kritik mot det moderna samhället och dess orättvisor. Att

Lamya inte vill uttrycka en feministisk ståndpunkt kan också realiteras till det faktum att feminismen av många ses som en hegemonisk praktik där feministen är en viss typ av kvinna i en viss kontext. De los Reyes och Mulianri menar att detta är ett resultat av den akademiska feminismens tolkningsföreträde av vad som är feminism, vem som kan definieras som feminist och vilken kamp som är relevant för den femininiska rörelsen att föra.

Fazlhashemi menar att det finns en feministisk rörelse även inom islam och att muslimska feminister kämpar för kvinnors emancipation inom trosläran. De anser att ett ifrågasättande av kvinnas roll och möjligheter inte med nödvändighet bidrar till ett förringande eller ifrågasättande av de religiösa budskapen. Lamya håller dock inte med, hon menar att för feminismen finns det inget utrymme men likväl finns det spelrum för några av de frågor som blivit viktiga för kvinnorörelsen, vid sidan av andra frågor med inriktning på rättvisa och alla människors lika värde.

Det Lamya finner mest problematiskt med feminismen, men också med samhället i stort, är en alltmer växande individualism där familj och samhälle inte organiseras som skydd och trygghet runt individen. Människorna blir allt mer ensamma aktörer och på så sätt utan trygghet och friställda från sina naturliga positioner. I islam menar hon att det är tvärtom, där försöker man skapa en hierarkisk ordning istället för att bryta ner den. Enligt detta synsätt blir en patriarkal ordning där mannen agerar som överhuvud i familjen också till en trygghet som senare kan spridas vidare ut i samhället och till en övergripande världssyn och politik. Både Hartmann och Jónasdóttir menar precis som Lamya att patriarkatet har sin grund i såväl organisationen av familjen som i sexualitet, kärleksrelationer och arbetsförhållanden. Skillnaden ligger dock i att varken Hartmann eller Jónasdóttir definierar de strukturella hierarkierna som en trygghet utan snarare som ett sätt att diskriminera och marginalisera vissa individer till fördel och gagn för andra.

5.4 Intervju med Isabell

När jag frågade Isabell om hennes syn på religion i allmänhet och kristendom i synnerhet började hon genast tala om hur religionen utövas på flera olika plan och i olika syften. Hon menar att religionen kan utövas individuellt men att den också kan användas som redskap vid politiska ställningstaganden. Religionen blir då aktiv i att

vara med och skapa en form av hegemonisk maktutövning likt den de los Reyes och Mulinari beskriver, en hegemoni i formen av politiskt ledarskap.

Det är mycket som har att göra med religion i världen. Jag tänker till exempel på George Bush och hans Gud-snack. Det är kristendom när den är politisk. Sen finns det en annan form där kristendomen är mer personlig, det som är bara för mig (Intervju, Isabell, 2007-05-18).

Isabell menar att ett sådant användande av religionen, där trosläran får vara en symbol för vissa värden och normer, är både problematiskt och felaktigt och anser snarare att religionen snarare ska fungera som andlig vägledning och trygghet i det vardagliga.

I den feministiska rörelsen har det länge funnit en genomgående uppfattning att det privata också är politiskt. Detta har fört in nya ämnen i politiken och andra frågor har också satts på dagordningen. Kvinnor har traditionellt sett rört sig i den privata sfären och ägnat sig åt så kallat mjuka frågor som vård och omsorg medan männen varit aktörer i det offentliga rummet. Även om detta system så sakteliga börjar förändras finns distinktionen mellan privat och offentligt/politiskt kvar. Denna åtskillnad gör alltså även Isabell då hon talar om religionen.

Isabell applicerar också ett feministiskt synsätt på sin religion och känner sig inte främmande för att delta i en feministisk kamp.

Jag tycker att det är bra att man är feminist när man är kristen. Det är flest kvinnor som utövar religionen och många kvinnor känner att de behöver frihet, eller behöver känna sig fria från det de av tradition är stöpta i (Intervju, Isabell, 2007-05-18).

Då religionen ses ur en maktaspekt menar Isabell å ena sidan att makten är Guds men å andra sidan är det inte Gud som förmedlar ett sanningsbudskap till mänskligheten. Snarare uppfattar hon att det finns en kunskapsproduktion som människorna styr över. Denna kunskap kan dock ifrågasättas och diskuteras, förändras och göras om i takt med att världen förändras. Isabell är i sina tankar förbunden med den västerländska synen på akademisk kunskap som delas av de teoretiker som presenterats ovan vilket gör att hon inte ser några större problem i att omtolka religionens kvinnoosyn. Detta kan också relateras till en ökad strävan efter emancipation inom religionen som är

viktigt för många kristna, inte minst kvinnor. För de kvinnor som är religiöst praktiserande kan det kännas som en befrielse att det görs nya tolkningar av de gamla texterna även om budskapets kärna egentligen inte förändras. Som Soskice och Lipton skriver är det vanligt att kvinnliga teologer omtolkar religiösa källtexter. Det kan vara ett sätt att skapa frigörelse från de traditionalistiska värden som tidigare kommunicerats i de religiösa budskapen. Samtidigt visar det på en annorlunda kunskapssyn än den som förmedlats av de troende muslimerna.

Att göra en sådan omtolkning kan också ses som ett sätt att förändra maktstrukturer i samhället och ett sätt att förstå varför män traditionellt sett har haft dominans över kvinnor. Till exempel pekar Jónasdóttir på vikten av att undersöka hur och varför kvinnor marginaliseras och domineras av män. Om själva dominansens ursprung inte analyseras och undersöks blir det omöjligt att göra något åt den, omöjligt att förändra den. Dock ser inte Isabell att det finns en ojämlikhet i religionen som sådan.

Det är fler män som har makten i religionen, som biskopar och så. Men om man ser på Jesus och hans liv så tycker jag det finns ett budskap om jämlikhet. Han satte kvinnor och barn högt och han hade kvinnor med sig. Trots att han sågs som sonen kunde han tvätta folks fötter och när andra upphöjde honom sänkte han sig själv. Det tycker jag verkligen visar på att ingen är förmer än någon annan (Intervju, Isabell, 2007-05-18).

Religionen förmedlar ett budskap där alla är välkomna på lika villkor, män och kvinnor har alla samma ställning och ingen är underordnad någon annan, det betyder att det finns en öppenhet i de religiösa budskapen. Den ojämlikhet som finns mellan könen inom kristendomen uppfattar Isabell snarare som en nuvarande arbetsfördelning, det är övervägande män som upprätthåller de olika positionerna inom den kristna kyrkan. Detta blir intressant när man tar hänsyn till Hartmanns tankar om patriarkatet som en hierarki där vissa människor intar vissa platser. Som Isabell berättar intar männen vissa platser i hierarkin och kvinnorna intar andra vilket också för med sig en implicit dominans där männen har en maktposition. Trots att denna maktaspekt inte förmedlas i det religiösa budskapet utövas den i de reella sammanhangen, där de patriarkala strukturerna följer det invanda mönstret. Isabell upplever att detta är ett strukturellt problem och även om hon själv kan göra

distinktionen mellan den offentliga religionen och den individuella så önskar hon se en förändring av den rådande maktordningen. Hon menar att den hierarki vi ser i religiösa samfund i dag inte har med någon förutbestämd ordning att göra, denna hänger snarare samman med sociala, kulturella och traditionella faktorer som hon tror kommer att försvinna med tiden.

5.5 Intervju med Amelie

Amelie är uppväxt i en kristen kontext men menar att kristendom som ord känns ålderdomligt och förlegat. Hon har svårt för att knyta an sin tro till kristendomen som ord och menar istället att hon uppfattar sin religion som en ventil eller något som ger henne möjligheten att lämpa över sina problem och sin oro. Det är någonstans där hon får vara människa men också där det ställs krav på henne att vara god och att följa en viss uppsättning regler. Detta visar på att Amelie uppfattar att där finns en normerande grund i den kristna läran och att kristendomen på så sätt blir en maktstruktur där vissa människor är överordnade andra. Religionen har på så sätt en position som hegemonisk makt i religiöst praktiserandes liv på samma sätt som de los Reyes och Mulinari menar att det finns hegemonisk maktutövning inom andra rörelser och institutioner.

Amelie anser också att bortsett från Guds makt finns det också andra mer direkta maktaspekter i religionen, inte minst i förhållandet mellan män och kvinnor.

Kvinnan ska vara tyst i församlingen, kvinnan ska lyda sin man. Hon ska finnas där för en manlig enhet, för en manlig makt. Alltså det finns hela tiden ett implicit tal om att kvinnan inte är lika mycket värd eller inte har samma makt som mannen. Alltså kvinnan är understående mannen (Intervju med Amelie, 2007-05-18).

Amelie menar att männen av tradition haft ett tolkningsföreträde och på så sätt kunnat överordna sig själva, något hon menar är mycket problematiskt. För även om hon anser att det finns biologiska skillnader mellan kvinnor och män som resulterat i rent logistiska hierarkier av olika människor så anser hon inte att det finns skillnader mellan män och kvinnor som själsliga och sinnliga individer. Både Jónasdóttir och Hartmann menar i sina teorier att det finns en överordning av män i samhället och att

detta beror på underliggande faktorer som förlagts i de olika könen. Denna patriarkala ordning har vidare resulterat i ett förtyck av kvinnan, vilket Amelie också menar.

När man talar om att kvinnor inte har kunskaper eller hjärna på samma sätt som en man så handlar det om att man inte ger henne möjligheten att utbilda sig till exempel för att hon ska ju bara föda barn eller hon ska ju bara ta hand om hemmet eller mannen så hon behöver inte någon utbildning. Det är ett grundläggande problem att man tolkar det så (Intervju med Amelie, 2007-05-18).

Det Amelie efterfrågar är därför en förståelse för det faktum att män, idag liksom tidigare, har ett tolkningsföreträde. Hon anser att förståelsen för detta också kan leda till revideringar och omtolkningar av Bibeln och andra religiösa källor, vilket Fazlhashemi liksom Martin Soskice och Lipton beskriver. Religiösa feminister har menat att nya läsningar bidrar till nya perspektiv och också hjälper till att modernisera religionen så att den kan passa bättre samman med dagens samhälle. Detta sätter också den hegemoniska tolkningen ur spel och skapar nya möjligheter för religiös utövning. Amelie ser detta som en nödvändighet för att kvinnan inte längre ska behöva stanna i sin underordnade position och att en modernisering av en förlegad könsuppfattning inte på något sätt måste förringa de kristna värdena och levnadsreglerna.

Då vi talar om feminism anser Amelie att talet om kvinnokampen är lika förlegad som kristendomen.

Det handlar inte längre om kvinnors kamp, det handlar om människors kamp att få lov att värderas lika. Man kan inte prata om kvinnors rättigheter, man måste prata om mänskliga rättigheter. Det handlar inte om vilket kön jag har utan alla människor har lika värde och det finns ingen grund för diskriminering som ligger i mitt kön, i min sexualitet eller i min ras (Intervju med Amelie, 2007-05-18).

Detta betyder inte att Amelie inte ser de orättvisor och strukturer som finns i samhället men att hon menar att kampen för en människas rättigheter måst ta sin utgångspunkt i människan som individ och inte i människan som kön. Detta bidrar till ett ifrågasättande av den akademiska feminismen som ofta förespråkat en separatistisk hållning där kvinnor baserat på sin särskildhet ska förenas som grupp,

vilket Hartmann diskuterar. Ett sådant synsätt vänder sig alltså Amelie emot, hon menar att kvinnor ofta diskriminerats i det offentliga rummet och att det också är där vi sätter fokus. Den diskriminering som män utsätts för i den privata sfären och framförallt då i relation till barnuppfostran, är inget som intresserar oss. Vilket också än en gång bidrar till en nedvärdering av det som traditionellt uppfattas som kvinnligt territorium.

Eftersom Amelie anser att det är en kamp för individer och människor, oavsett vilka, som bör stå i centrum menar hon också att det blir lätt att förena en sådan kamp med en religiös övertygelse.

Att uppnå jämlikhet är kanske inget Gud vill men jag tror att Gud vill att alla människor ska må bra och att alla människor har ett värde. Därmed inte sagt samma värde men alla människor ska ha samma värde. Därför är det alltid möjligt att förena en kristen tro med vilken politisk kamp som helst där man kämpar för något bra. (Intervju med Amelie, 2007-05-18)

Med andra ord kan religionen förenas med andra engagemang och att man genom detta kan skapa ett ifrågasättande av alla slags förtryckande strukturer, både inom religionen liksom på den politiska, samhällseliga och sociala arenan. Ett sådant gemensamt projekt blir enligt Amelie inte problematiskt eftersom den kristna värdegrunden förmedlar en jämlikhetstanke mellan individer. Att behandla människor så som man själv vill bli behandlad omöjliggör också en diskriminering om man själv inte önskar få utstå detsamma. Dock tror hon inte ett kristet engagemang räcker för ett ifrågasättande av hegemoniska tolkningar och hierarkiska strukturer. Snarare menar hon att man med nödvändighet måste ägna sig åt andra projekt eftersom kyrkliga institutioner är alltför färgade av gamla värderingar och traditioner där kvinnor fortfarande får stå tillbaka i underordning och marginalisering. Att feminismen är mer förenlig med en kristen praktik än med andra religiösa övertygelser är hon dock övertygad om. Hon menar att så är fallet eftersom feminismen, sådan den utövas i Sverige, sprungit ur en kristen kontext och därmed också tvingats förhålla sig till en kristen livssyn.

5.6 Sammanfattning

I alla de intervjuer jag genomfört finns en gemensam tro på existensen en patriarkal hierarki inom respondenternas respektive religioner. Männen är överhuvud inom samhället och i viss mån även inom familjen. Det är också framförallt män som intar ledande positioner i den religiösa praktiken, som teologer, präster, imamer och uttolkare. Merparten av respondenterna ser att detta är en ordning av Gud eller en logistisk plan för att samhället ska fungera. Isabell håller dock inte med och menar snarare att denna ordning baserar sig på förlegade och diskriminerande traditioner till följd av sociala och kulturella förhållanden.

I diskussionen kring mäns och kvinnors roller eller uppgifter spelar kroppen en central roll. Att det finns biologiska faktorer som kategoriserar människor är mer eller mindre en genomgående tanke. De muslimska respondenterna menar att denna ordning inte behöver ifrågasättas, snarare är den logisk och kan dessutom bidra till att ge kvinnan den position som dem anser att hon har förlorat i det svenska samhället. Amelie och Isabell som båda är kristna menar snarare att det är nödvändigt att ifrågasätta de rådande ordningarna och det är först då vi uppmärksammar orättvisorna som vi också kan förändra det samhälle vi lever i. Både Hartmann och Jónasdóttir menar att det är just en sådan aktion som måste till för att kunna bringa patriarkatet på fall. Det är först då vi kan se och uttyda mönsterna i vår omgivning som vi också kan bli klara över hur de diskriminerande principerna kan elimineras.

Att det i detta synsätt föreligger en tydlig skillnad mellan kristna och muslimska respondenter kan anses beror på att feminismen som politiskt projekt är sprunget ur en kristen kontext och därmed också mer kompatibelt med kristendomen än med islam. Feminismen har redan i vaggan tvingats förhålla sig till en kristen värdegrund och kunskapssyn medan islams relation till feminismen varit mer komplicerad. Inte minst har relationen mellan feminism och islam helt andra grunder och därmed också helt andra förutsättningar.

Feminismen uppfattas av alla respondenter som en enhetlig praktik, det förekommer en normerande diskurs om vad feminismen är. Lamya, Hana, Isabell och Amelie menar alla att feminismen är ett politiskt projekt som framförallt driver kvinnorrättsliga frågor. De har allihop en relation till det feminismen om än med olika erfarenheter av densamma. Fadilah menar dock tvärtemot de andra att feminismen är ett sätt att försöka åstadkomma en påhittad eller fiktiv balans och att det aldrig kan

fungera. Lamya och Hana verkar, trots sin religiösa övertygelse, ha lättare för att förstå och acceptera kvinnorörelsen mål och kan också se att feminismen som sådan är ett projekt för att bekämpa samhällsliga orättvisor. Är det så att Lamya och Hana som båda är konvertiter kan diskutera feminismen ur detta perspektiv eftersom dem båda tidigare varit intresserad av kvinnorrättsliga frågor? Dessutom har de båda växt upp i en traditionell svensk kontext där feminismen blir ett allt mer accepterat och debatterat politiskt ställningstagande. Jag menar att så kan vara fallet, det är helt enkelt lättare att förhålla sig till något som man är van vid, även om man själv inte är delaktig.

I diskussionen kring en revidering och modernisering av religionen ser varken Isabell eller Amelie några problem så länge revideringen gäller förtryckande strukturer inom praktiken och inte ett förändrade av religionens egentliga grunder. Hana, Lamya och Fadilah menar istället att sådana omtolkningar kan vara riskabla eftersom människan då också kan hemfalla i tolkningar som underlättar för eller gagnar vissa individer. Snarare menar de alla tre att det är anpassningen till religionen och dess bud som också tyder på underkastelse och att de på så sätt också visar sin lydnad inför Gud.

Det är uppenbart att religionen för de fem kvinnorna jag mött är en grundläggande livssyn och att de religiösa budskapen både i kristendomen och i islam handlar om kärlek, respekt, förståelse och inte minst personlig övertygelse. Därför menar både de kristna och muslimska utövarna att det inom religionen finns ett utrymme för rättvisetänkande och strävan för mänskliga rättigheter. Amelie och Isabell menar dock att tron inte med nödvändighet är det enda engagemang en person måste ha, snarare ser dem båda gärna att en praktiserande kristen individ kan vara delaktig i flera rörelser. Lamya, Hana och Fadilah menar istället att allting sker i enlighet med Gud och att religionen även kan rymma en strävan efter ett bättre samhälle. De menar alla tre att det ligger i islams essens och i muslimens intresse att försöka vara bättre som individ, att hjälpa andra och att skapa ett samhälle som är till för alla. Detta visar på att islam inte bara är en religiös övertygelse utan också en livsstil där det finns mindre utrymme för egen tolkning och egna resonemang. Religionen blir på så sätt det som binder samman olika individer och olika projekt i en enhet. Oavsett religiös tillhörighet står det dock klart att mina respondenter anser att tron också förmedlar en strävan efter det goda och det rätta där empati, förståelse och

erkännande är viktiga komponenter. Detta står i kontrast till den hegemoniska feminism som de los Reyes och Mulinari beskriver. För även om den kamp som utförs i religionen namn kanske inte bör definieras som feminism så delar den trots allt vissa av feminismens målsättningar. Är det så att vissa religiösa individer och organisationer inte vill tala om sig själv som feminister just för att det finns en allrådande definition av vad feminismen egentligen är och att denna, precis som flera av mina respondenter säger, bär på negativa konnotationer? Detta diskuterar jag vidare i uppsatsens avslutande kapitel.

6. Avslutning

Under mitt arbete med denna uppsats har det stått allt mer klart för mig att jag sammanfört två olika världsbilder och att dessa ofta motsäger varandra. Feminismen är i mångt och mycket en sekulär, politisk verksamhet med en explicit strävan efter kvinnoemancipation och ett nedbrytande av maktstrukturer. Religionen är å andra sidan framförallt en individuell övertygelse men baserar sig i många och mycket också på just de maktstrukturer som feminismen kommit att ifrågasätta. Inledningsvis ställde jag mig frågan om mina respondenter uppfattar sina respektive religioner som patriarkala och så är onekligen fallet, dock finns det inte en enhetlig uppfattning om att denna människans överordning självklart ska tolkas som en negativ struktur.

Jag funderade också kring om feminismen är möjlig att förena med en religiös praktik. Det jag visat på är att alla kvinnor vill med nödvändighet inte inordna sig i det feministiska projektet men att det inte finns några egentliga hinder för ett sådant sammanförande. Kvinnorna kan engagera sig men ser inte alltid ett behov av ett sådant engagemang. Religiösa kvinnorna är inte heller en aktuell målgrupp på den feministiska dagordningen vilket innebär att det finns en uteslutande mekanism i den hegemoniska feminismen. Ofta presenteras och diskuteras feminismen som den enda vägen för kvinnor som vill uppnå jämlikhet och jämställdhet vilket kanske inte alltid är fallet. Har denna syn på feminism uteslutit alternativa möjligheter till motstånd och skapat ett tolkningsföreträde av vad som kan vara feminismens mål och mening? Jag vill mena att rädslan för feminism som begrepp tyder på att feminismen blivit just likriktad och exkluderande av vissa grupper. Dock är det uppenbart att vissa av mina respondenter de facto anser sig själv vara feminister och att de inte finner någon motsättning mellan ett politiskt engagemang och en religiös övertygelse. De upplever att engagemanget i den religiösa sfären kan ligga på ett annat plan än det feministiska engagemanget och ser inte att dessa två övertygelser skulle krocka med varandra.

De kvinnor som inte vill definiera sig själva som feminister har dock inte glömt bort frågor om rättigheter och jämlikhet utan ser snarare dessa som av största vikt för ett gott samhälle. Men kanske har de funnit andra forum och vägar för förändring och motstånd. I många religiösa samfund anordnas ofta kvinnoträffar som erbjuder möjlighet till diskussion utan att män närvarar. Dessa kvinnor skulle inte kalla sig feminister men har likväl flera frågor gemensamma med en traditionell feministisk

agenda. Därmed inte sagt att det i alla lägen går att förena en feministisk praktik med religiös övertygelse, snarare är min poäng att det kanske inte för alla individer behövs ett sådant engagemang. För mig är det viktigaste att vi för en ökad förståelse av och interaktion med andra grupper måste inse att arbetet för kvinnors rättigheter kan ta olika utgångspunkter och uttryck. Det är först då vi kan förstå dessa och kan uppmärksamma dessa personers engagemang som möjliga samarbeten också kan komma till stånd.

Det som framförallt uppfattas som problematiskt för några kvinnor är begreppet feminism. Kvinnorna i undersökningen ger på olika sätt uttryck för att feminismen är ett laddat begrepp som innefattar flera olika dimensioner. Alla upplever inte begreppet som ett positivt sådant utan kan kännas sig besvärade av ett sådant epitet. Att kalla sig feminist är inte alltigenom enkelt, samtidigt är det kanske ett måste för att föra kampen framåt. Själv tror jag dock att det feministiska projektet behövs i den svenska kontexten. Framförallt eftersom det idag inte finns några andra forum som på ett tydligt sätt tar itu med frågor som berör jämlikhet och diskriminering, åtminstone inte för den sekulariserade individen. Dock menar jag att denna feministiska rörelse också måste ta viss hänsyn till andra grupper och deras förhållning till frågor som berör rättigheter, jämställdhet och maktordningar. Att en total samordning av dessa gruppers intressen och målsättningar skulle vara möjlig tror jag inte på men kanske kan det skapas en förståelse för och en acceptans av varandras olikheter. Det är först då det också går att dra nytta av varandras likheter. Kanske är det också här framtidens forskning kring religion och feminism bör befinna sig, i brytpunkten mellan de två forumen. För att dra nytta av varandras likheter måste dessa undersökas och plockas fram på ett tydligt sätt så att det finns en grund för samarbetet, en grogrund för att utveckla samhället åt det håll som önskas av de olika rörelserna.

Källförteckning

Primärkällor

Intervju med Fadilah, 2007-05-06

Intervju med Hana, 2007-05-06

Intervju med Lamy, 2007-05-06

Intervju med Isabell, 2007-05-18

Intervju med Amelie, 2007-05-18

Sekundärkällor

Cooley, P. M. "The Redemption of the body. Post-Patriarchal Reconstruction of Inherited Christian Doctrine" I *After Patriarchy. Feminist Transformations of the World Religions* (1994) Cooley, P. M., Eakin, W. R. och McDaniel, J. B. (red) New York : Orbis Books

de los Reyes, P. och Mulinari, D. *Intersektionalitet. Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap* (2005) Malmö : Liber

Fazlhashemi, M. "Muslimsk feminism" i *Från Sapfo till cyborg. Idéer om kön och sexualitet i historien* (2006). Lennerhed, L. (red) Hedermora : Gidlunds

Haraway, Donna, 1988. "Situated knowledge: The science question in feminism and the privilege of partial perspective", *Feminism and science*, red. Keller, Longino

Hartmann, H. "Det olyckliga äktenskapet mellan marxism och feminism. För en mer utvecklingsbar förening" (1986) i Carlsson Wetterberg, C. Och Jansdotter, A. (red.) *Genushistoria : En histeriografisk exposé* (2004) Lund : Studentlitteratur

Holme, Idar Magne & Solvang, Bernt Krohn (1997). *Forskningsmetodik : om kvalitativa och kvantitativa metoder* Lund : Studentlitteratur

Jónasdóttir, A. G. (2003). *Kärlekskraft, makt och politiska intressen. En teori om patriarkatet i nutida västerländska samhällen*. Göteborg : Daidalos

Kvale, Steinar (1997). Den kvalitativa forskningsintervjun. Lund : Studentlitteratur

Letherby, Gayle (2003). Feminist research in theory and practice Buckingham : Open Univ. Press, 2003

Marsh, David & Stoker, Gerry (2002). Theory and Methods in Political Science. New York: Palgrave Macmillan

Martin Soskice, J. och Lipton, D. *Feminism and Theology* (2003) New York : Oxford University Press

Sultán Sjöqvist, M. (2006) "*Vi blev muslimer*" *Svenska kvinnor berättar. En religionssociologisk studie av konversionsberättelser*. Uppsala : Uppsala Universitet

Vidare läsning

Gustafsson , K. *Profetens döttrar : muslimska kvinnor i Sverige* (1993) Stockholm : Brevskolan

Hafsteinsdóttir, E. "Paradoxer i feminismens namn - En studie av genus och kultur ur ett poststrukturalistiskt feministiskt perspektiv" (2006) Ämnets fjärde termin. Lunds Universitet : Statsvetenskapliga institutionen.

Hall, J. och Ljungkvist, J. "Demokrati i Guds namn! Kan demokratiska värderingar förenas med islamistiska?" (2005) Ämnets andra termin. Lunds Universitet : Statsvetenskapliga institutionen

Hansson, E. "Islam i det svenska samhället ur ett integrationsperspektiv" (2005) Ämnets tredje termin. Lunds Universitet : Socialhögskolan

hooks, b. *Feminism is for everybody. Passionate Politics* (1988) London : Pluto Press

Lewis, R. *Gendering Orientalism. Race, femininity and representation* (1996) London : Routledge

Morsi, M. *Profetens Hustrur*. (1998) Lund: Alhambra

Ouis, P. och Roald, A-S. *Muslim i Sverige* (2003) Stockholm : Wahlström & Widstrand

Rubin, G. "The traffic of women: Notes on the "Political Economy" of Sex" (1975) I Nicholson, L. (red.) *The Second Wave. A Reader in Feminist Theory* (1997) New York : Routledge

Yamani, M. *Feminism and Islam. Legal and Literary Perspectives* (1997) Berkshire : Ithaca Press

Bilaga I

Intervjuguide

Vad tänker du när du hör ordet kristendom/judendom/islam?

Vem har makt i din religion?

Vad är det för typ av makt?

Finns det någon som har mer makt än någon annan i din religion? Varför/varför inte?

Vilken roll har mannen i religionen?

Vilken roll har kvinnan i religionen?

Vad tänker du när du hör ordet feminism?

Vilka är feminismens mål?

Kan alla vara feminister?

Vem är feminist- hur ser en feminist ut?

Går det att tro på Gud och vara feminist? Varför/varför inte?

Skulle du vilja/kunna kalla dig feminist?